

धरानको पत्रकारिता: हिजो र आज

चन्द्रमणि अधिकारी

पृष्ठभूमि

पूर्वी नेपालको प्रवेशद्वारका रूपमा रहेको धरान पहाड र मधेशको सङ्गमस्थल हो। पूर्व, पश्चिम र उत्तरतर्फ विशाल महाभारतपहाड तथा दक्षिणतिर प्रसिद्ध चारकोसे भाडीले घेरिएको धरानको क्षेत्रफल १२२३ हेक्टर रहेको छ। २६° उत्तर अक्षांश र ८७° डिग्री पूर्व देशान्तरमा अवस्थित धरान सामुद्रिक सतहदेखि ३६५ मिटर अर्थात् एक हजार दुई सय फिटको उचाइमा छ। ७.४५ वार्षिक जनसङ्ख्या वृद्धिदर रहेको धरानको जनसङ्ख्या करिब एक लाख रहेको छ।

'धरान' शब्दले चारओटा खम्बा गाडी माथिवाट काठ तेर्स्याएर तलमाथि दुवैतिर एक-एकजना मानिस बसेर आराले काठ चिर्न बनाइएको 'टाँड'लाई जनाउँछ। दिन प्रतिदिन विकसित भइरहेको धरानको उमेर एक सय वर्ष भयो भनी २०५७ सालमा धरान नगरपालिकाले धरान शतवार्षिकी समारोह मनायो। हो, सय वर्ष पहिले धरान जङ्गलैजङ्गल थियो। यहाँ विजयपुरवाट र अन्यत्रवाट पनि मानिसहरू भरैर धरान थाप्न लागे। छाप्रो बनाई बस्न लागे। यसै क्रमले धरान र छाप्रा बढ्दै गएपछि यस क्षेत्रको नाम धरान रहन गएको हो। यसै धरानको एउटा वार्ड भएर रहे तापनि यसको पूर्वोत्तर भागमा प्राचीन, ऐतिहासिक एवं धार्मिक क्षेत्र विजयपुर रहेको छ, जसको इतिहास नेपालको इतिहास जत्तिकै पुरानो छ। यो सेन राज्य विजयपुर गढीलाई वहादुर शाहको विजय अभियानमा नेपालमा एकीकरण गरिएको वताइन्छ। यिनै प्रसङ्ग र पूर्वप्रसङ्गरूवाट विकसित हुँदै आएको धरान आज नेपालकै गनिने, चिनिने र मानिने एउटा सहरका रूपमा विकसित भएको छ। इनरूवा सदरमुकाम रहेको सुनसरी जिल्लाको यस धरान सहरले आफ्नो क्रियाकलाप र सक्रियताका आधारमा सदरमुकामका रूपमा इनरुवालाई गौण पारेको छ। त्यसैले धरानलाई अलग गरेर सनुसरीमा कहिल्यै कुनै कार्य हुँदैनन् र यसै सत्यतालाई मध्यनजर राख्दै यसलाई वेग्लै 'विजयपुर' जिल्लाका रूपमा विकसित गर्ने प्रसङ्गहरू पनि चलिरहेका छन्। धरान आज शिक्षा, स्वास्थ्य र पर्यटनको केन्द्रका रूपमा विकसित भइरहेको छ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालयअन्तर्गतका अलग-अलग प्रकृतिका तीनओटा क्याम्पस, महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालयअन्तर्गतको पिण्डेश्वर विद्यापीठ, सार्क देशहरूमै विशेष गणनामा आउने अध्ययन, अनुसन्धान र उपचारको सुविधा भएको विश्वविद्यालयको हैसियतमा पुगेको वी.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, बाह्रओटा माविहरू, दसओटा आवासीय माविहरू र पचासओटा जति प्रावि र निमाविहरू तथा सातओटा उच्च माध्यामिक विद्यालयहरू रहेको धरानमा राणाकालमा नै विद्यालय खोल्ने प्रयासहरू भएका थिए। राम संस्कृत पाठशाला, शारदा स्कूल र नेपालको तेस्रो हाइ स्कूल-पब्लिक हाइ स्कूल यसका उदाहरण हुन्।

धरानमा पत्रकारिता

समाचार पत्रकारितामा धरानले धेरैपछि पदार्पण गरे पनि साहित्यिक पत्रकारितातर्फ भने राणाकालमा नै यसले डेग चालेको देखिन्छ। वि.सं. २००४ सालमा पब्लिक हाइ स्कूल धरानबाट छात्रद्वारा नामक हस्तलिखित पत्रिका प्रकाशित भएको देखिन्छ। धरानको पहिलो मुद्रित पत्रिका संस्कृत छात्र सङ्घ धरानको नेपाल (सं. टीकाप्रसाद शर्मा, २०१६) हो। त्यसपछि पीपल, काँचुली, पीयूष, शारदावाणी, मकरन्द, फलक, चन्द्रमसी, दौतरी, सदनसुधा आदि साहित्यिक पत्रिकाहरू देखा परेका थिए।

धरानको पत्रकारिताको इतिहास कोट्याउँदा विराटनगरसम्म नै पुगनुपर्ने हुन्छ किनकि अहिले सुनसरी जिल्लामा रहेको धरान त्यस समयमा मोरङमै पर्दथ्यो। अनि यसको सदरमुकाम विराटनगर थियो। हदराज वोहरा र तारिणीप्रसाद कोइरालाको सम्पादनमा २०१२ मङ्सिर ११ गतेदेखि प्रकाशित हुरी मोरङबाट प्रकाशन भएको जेठो पत्रिका हो। हुरीलाई धरानकै पत्रकारिताको सन्दर्भसँग जोडेर हेर्न सकिन्छ।

२०१७ सालको राजनीतिक परिवर्तनपश्चात् नेपाललाई १४ अञ्चल र ७५ जिल्लाहरूमा विभाजन गरियो। त्यसपछि मात्र सुनसरी जिल्ला बन्यो। सुनसरी जिल्ला पञ्चायतमा चार वर्ष सदस्य र त्यसपछि १६ वर्ष सभापति भएका अम्बिकाप्रसाद श्रेष्ठले सुनसरी जिल्ला पञ्चायतको मुखपत्रका रूपमा धरानबाट २०२० भदौ १ गतेदेखि साँघुरी पत्रिका प्रकाशन गरेको देखिन्छ। दुई वर्ष चलेर बन्द भएको यो पत्रिका पनि मोरङमै दर्ता भएको हो र यसको दर्ता नं. मो.वि.गो.द.नं. ८४६ हो।

सुनसरीमा नै दर्ता भएर धरानबाट प्रकाशित समाचारपत्र भनेको ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्कीको सम्पादनमा प्रकाशित नयाँ चेतना साप्ताहिक हो। यो पत्रिका चेतना साप्ताहिकका नाउँले भोजपुरमा दर्ता भएर चलेको थियो। त्यहाँ फस्टाउन नसकेपछि सम्पादक कार्कीले 'नयाँ' शब्द थपी नयाँ चेतना नामबाट सुनसरीमा दर्ता सुरूवा गरी २०२९ देखि केही वर्ष चलाएको देखिन्छ।

लामो समयसम्म पूर्वाञ्चलको केन्द्रका रूपमा विराटनगर नै कायम रहेकाले सबै पूर्वाञ्चल विट हेर्ने खाले गतिविधिहरू विराटनगर प्रतिनिधिद्वारा हेरिन्थ्यो। धरानका लागि भनेर वेग्लै प्रतिनिधिका रूपमा नियुक्त भएका पत्रकार मनोहरि उपाध्याय हुन्। यिनको कार्यकाल २०२९ देखि २०३५ सम्म हो। त्यसपछि गणेशप्रसाद श्रेष्ठले स्वयम्सेवकका रूपमा रही केही वर्ष कार्य गरे।

अखबारको विकासक्रम

निजी क्षेत्रको पत्रकारितामा संलग्न स्वतन्त्र पत्रकारका रूपमा धरानका पहिलो पत्रकार भनेर चन्दुमणि अधिकारीलाई चिनिन्छ। अधिकारीले काठमाडौं ताहाचलबाट गणेशवल्लभ प्रधानको सम्पादनमा प्रकाशित साप्ताहिक जन्मभूमि पत्रिकामा वि.सं. २०२७ मङ्सिरदेखि सुनसरीको प्रतिनिधिका रूपमा धरानमा रहेर पत्रकारिता गरेका हुन्। उनले वि.सं. २०३३ देखि २०४० सम्म सातदिने समीक्षाको सुनसरी प्रतिनिधि भएर काम गर्दै वि.सं. २०४० मा सुनसरीबाट आरसी साप्ताहिक दर्ता गरी २०५८ आषाढसम्म निरन्तर प्रकाशन गरेका हुन्। हाल उन्नत प्रविधि छापाखानाकोबाट

प्रकाशनलाई निरन्तरता दिने लक्ष्य रहेकाले केही समयलाई प्रकाशन बन्द गरिएको छ।

वि.सं. २०२९/३० तिर सुनसरीलाई कार्यक्षेत्र बनाई धरानका ढुण्डिराज सुवेदीले होमनाथ दाहालद्वारा सम्पादित राष्ट्रपुकार साप्ताहिकमा सम्वाददाताका रूपमा र चेतनाथ लम्सालले सुनसरीलाई कार्यक्षेत्र बनाई रमेशनाथ पाण्डेको नयाँ सन्देशमा सम्वाददाता भई पत्रकारिता गरेको देखिन्छ। तर ढुण्डिराज र चेतनाथहरू छोटो समयमै पत्रकारिताबाट पलायन भए। त्यसपछिको समयमा अवैतनिक पत्रकारका रूपमा गिरिराज आचार्यले राष्ट्रपुकारमा र भीष्म काफ्लेले नेपालपुकारमा काम गरेको देखिन्छ।

वि.सं. २०३८ को आम निर्वाचनपछि पशुपति शमशेर राणाले सञ्चार मन्त्रालयको कार्यभार वहन गरेपश्चात् सञ्चार नीति केही लचिलो भयो। अनि जिल्ला जिल्लामा पत्रिका दर्ताको क्रम बढेको हो। फलस्वरूप धरानबाट प्रकाशित हुने गरी गिरिराज आचार्यको प्रकाशन/सम्पादनमा जि.का.सुनसरीमा पूर्वटाइम साप्ताहिक २०३९, चन्द्रमणि अधिकारीको प्रकाशन/सम्पादनमा आरसी साप्ताहिक २०४०, रमेश नेपालीको प्रकाशन र चन्द्रमणि अधिकारीको सम्पादनमा परामर्श दैनिक २०४०, टी.एन. वर्माको प्रकाशन/सम्पादनमा सिरेटो २०४० दर्ता भएको देखिन्छ।

चालीसको दशकमा धरानमा मार्क्सवादी कम्युनिष्टहरूले केही अड्डा विनादर्ता नै परिवर्तन नामक साप्ताहिक चलाएका थिए। यसताका यसका सम्पादक हीराप्रसाद रिजाल थिए भने पछि यसको दर्ता इन्द्रकुमार श्रेष्ठका नाउँमा गरिएको देखिन्छ। त्यस्तै वामपन्थी रूम्भान भएका तरुण राजकुमार कार्कीले केही अड्डा विनादर्ता नै ब्लास्ट टाइम्स नामक पत्रिका प्रकाशन गरेका थिए। पछि वि.सं. २०५० तिर यसलाई किशोर कार्कीका नाममा दर्ता गरी राजकुमार कार्की प्रधान सम्पादक भएर हालसम्म निरन्तर चलाइरहेका छन्। त्यसैगरी धरानका एमाले समर्थक बुद्धिजीवीहरूले मोहनकुमार उप्रेतीका नाउँमा पूर्वोदय नामक साप्ताहिक पत्रिका दर्ता गरी केही अड्डा चलाएका थिए।

पचासको दशकमा धरानमा पत्रपत्रिकाको बाढी आयो। खगेन्द्र श्रेष्ठको सम्पादनमा न्यू ब्लास्ट टाइम्स प्रकाशित भयो। दैनिक ब्लास्ट टाइम्ससँगको प्रतिस्पर्धामा यो पछि पच्यो र बन्द नै भयो। पछि फेरि धरान टुडे दैनिक (सं. खगेन्द्र श्रेष्ठ) दर्ता भयो। केही दिन चल्यो, फेरि बन्द भयो। विमल शाक्यका नाउँमा दर्ता भएको श्री सयपत्री साप्ताहिक नियमित प्रकाशन भन्दा वार्षिक विशेषाङ्क प्रकाशन गरी आर्थिक उन्नयन गर्नेतर्फ ढल्कियो। एक दुई प्रयासपछि बन्द भयो। पचासकै दशकमा भवानी वरालको सम्पादनमा विजयपुर साप्ताहिक प्रकाशित भयो। हाल प्राविधिक कारणले यो पत्रिका बन्द भएको छ। विमल शाक्यले फेरि सन्ध्याकालीन नाममा दैनिक पत्रिका दर्ता गरेर चलाइरहेको देखिन्छ। पूर्वटाइमबाट अनुभव सँगालेका मणिराज भट्टराई हाल धरान साप्ताहिक चलाइरहेका छन्। यसअघि वि.सं. २०५५ मा अनुमति दैनिक दर्ता गरी एक महिना चलाएर बन्द गरेका थिए। आनन्द श्रेष्ठले २०५६ देखि मर्निङ पोस्ट नामको दैनिक चलाइरहेका छन्। त्यस्तै हिमाल राईका नाउँबाट एक्सन टाइम्स २०५८ मा दर्ता भएको छ।

धरानवाटै प्रकाशित गरी काठमाडौं र भापामा दर्ता भएका क्रमशः अन्तर्वार्ता र जनचाहना साप्ताहिकका पनि केही समय चलेका देखिन्छन्। अन्तर्वार्ताका सञ्चालक देवराज अधिकारी (प्रकाशक विश्वजित किराँती, काठमाडौं) र जनचाहनाका सञ्चालक के.पी. कन्दङ्गवा रहेका थिए।

क्रियाशील पत्रकार

धरानको पत्रकारितामा निरन्तर रूपमा लागि रहने पत्रकारहरूको सूचीमा हर्ष सुब्बाको नाम पनि आउँछ। यिनले पूर्वटाइम साप्ताहिकमा कार्यकारी सम्पादक भई प्रारम्भदेखि हालसम्म कार्य गर्दै आएका छन्। वि.सं. २०४९ मा कान्तिपुर दैनिकको प्रकाशन सुरु भएदेखि सुनसरी सम्वाददाता भएर पनि काम गर्दै आएका सुब्बा हालै 'उपसम्पादक' तहमा बढुवा भएका छन्। विद्यालयस्तरको मात्र शिक्षा हासिल गरेका यिनी स्नातक र स्नातकोत्तर तहको औपचारिक शिक्षा प्राप्त गरेका पत्रकारहरूसँगको प्रतिस्पर्धामा अबल देखिन्छन्।

धरानमा निरन्तर पत्रकारिता गर्ने पत्रकारहरूमा अर्का व्यक्तित्व हुन्— चिन्द्रमणि अधिकारी। धरानका पत्रकारहरूमा स्नातकोत्तर तहको शिक्षा हासिल गरेका पत्रकार यी एकजना मात्र हुन्। यिनको सम्पादनको आरसी पूर्वाञ्चलका सोह्र जिल्ला र आसामातिर समेत पुगेको देखिन्छ। धरानका प्रायः विद्यालय, व्यापारीहरू र कार्यालयहरू आरसीका ग्राहक रहेका देखिन्छन्। तर यिनको यो एकल प्रयास हो।

धरानमा प्रारम्भदेखि निरन्तर पत्रकारिता गर्ने राजकुमार कार्की व्लास्ट टाइम्स दैनिकका प्रधान सम्पादक हुन्। स्नातकसम्मको अध्ययन गरेका यिनी कवि हुन्। धरानवाट प्रकाशित पत्रपत्रिकामध्ये सवैभन्दा बढी पढिने र विक्री हुने पत्रिका व्लास्ट टाइम्स नै हो। यसले निम्न मध्यमवर्गीय जनसमुदायमा गतिलो प्रभाव पारेको देखिन्छ। पूर्वाञ्चलका पहाड, मधेस सवैतिर यो पाइन्छ। यसको व्यापकतामा राजकुमार कार्कीको योगदान प्रशंसनीय रहेको छ। यस क्षेत्रमा व्लास्ट टाइम्स पत्रपत्रिकाको पर्याय बनेको छ। पत्रपत्रिका भेट्नासाथ सर्वसाधारण भन्छन्— यो कुन व्लास्ट हो?

त्रि.वि.वाट स्नातक तहसम्मको प्रमाणपत्र आर्जन गरेका गिरिराज आचार्यको पत्रकारिता वेग्लै ढाँचाको छ। कुन व्यक्तिले नेपाली काङ्ग्रेसमा प्रवेश गर्‍यो। कहाँ, कुन प्रजातन्त्रवादीको कहिले निधन भयो? वा काङ्ग्रेसका नेताहरूले कहाँ कहिले के बोले? र, स्वयम् गिरिराज आचार्यले कहाँ-कहाँ भाषण गरे! यी र यस्तै प्रकृतिका कुरा यसमा पढ्न पाइन्छ र विशेष गरेर प्रजातन्त्रवादीहरूको विचार बोक्ने यस पत्रिकामा जातीय उत्थानका कुरा पनि प्रकाशित भएका देखिन्छन्।

हाल प्राविधिक कारणले प्रकाशन बन्द रहेको विजयपुर साप्ताहिकका सम्पादक भवानी वराल स्नातक हुन्। पहिले विद्यार्थी-राजनीतिमा सक्रिय रहेका वरालको पत्रकारिता 'इयासिङ्ग' रहेको मानिन्छ। लिम्बूवान मुक्ति मोर्चा र जनजाति समस्याका बारे बढी समाचार, लेख रचना सम्प्रेषण हुने विजयपुरको छुट्टै बजार देखिन्छ। वरालले जनार्दन आचार्यद्वारा सम्पादित समकालीनमा पनि कार्य गरेका छन्।

पचासको दशकका चर्चित पत्रकार हुन्— ओम आचार्य। उनले किशोर नेपालद्वारा सम्पादित देशान्तर साप्ताहिकमार्फत् पत्रकारिता गरी धरानमा छुट्टै छवि बनाएका हुन्। भ्रष्टाचार, धाँधली र जाली प्रमाणपत्रका विरुद्धको उनको खोज पत्रकारिता निकै चर्चामा थियो।

धरानमा रहेर विभिन्न समयमा विभिन्न पत्रपत्रिकामा सम्वाददाता भएर काम गर्ने युवाहरूको सूची लामो छ। यस्तो सूचीमा ब्लास्ट टाइम्ससँग सम्बन्धित युवा धेरै छन्। धरानमा लेग मेन (आफू कलम नचलाउने तर सरोकारवालालाई समाचार दिने), लाइनर (यदाकदा समाचार लेख्ने र पारिश्रमिक नपाउने), स्ट्रन्जर (प्रेषित समाचारका आधारमा पारिश्रमिक पाउने), सम्वाददाता (वेतनभोगी सञ्चारकर्मी) र रिपोर्टर (सधैँ सञ्चार माध्यमको सम्पर्कमा रहने र विशेष समयमा विशेष स्थानमा तोकेर पठाइने पत्रकार) पनि देखिन्छन्।

धरानमा कार्यरत पत्रकारहरूमा प्रदीप सेमी मेयडुवो, गोपाल देवान, देवराज राई, ओमआस्था राई, माधव कोइराला डम्बरकृष्ण श्रेष्ठ, राजेश विद्रोही, भैरव आङ्ला, रवीन गिरी, हरि कोइराला, चूडामणि निरौला, केशव घिमिरे, भीम राई, उपेन्द्र पोखरेल, सन्तोष राई, विजय श्रेष्ठ, सूर्य भण्डारी, जसकुमार राई, जनकऋषि राई, यात्रा थुलुङ, गङ्गाराम राई, प्रवीण राई, महेश दाहाल, प्रतिमा विवश राई आदि धेरैको नाम आउँछ।

धरानमा कवि र पत्रकार धेरै पाइन्छन्। प्रत्येक पाँच जनाको समूहमा एक जना पत्रकार भेटिन्छन्। यी भेटिएकाहरूमध्ये धेरैलाई पत्रकारिताको प्रार्थमिक कुराहरू के हुन् थाहा छैन। पत्रकारिताले समाजलाई दिने कुरा, समाचार संरचना, इन्ट्रो/लिड वारे थाहा छैन। भनिन्छ धरानमा पीत पत्रकारिता विकसित भएको छ तर क्षेत्रीय सञ्चार स्रोत केन्द्रको भूमिकावाट यहाँ धेरै सुधार र उन्नति भइसकेको छ।

त्रि.वि.ले स्नातक तहको नयाँ पाठ्यक्रम व्यवहारमा ल्याएदेखि धरानमा पनि मानविकी सङ्कायअन्तर्गत स्नातक तेस्रो वर्षमा १०० अङ्कको कार्यमूलक पत्रकारिताको पढाइ भइरहेको छ। अव शैक्षिक सत्र २०५९/१०६० देखि स्नातक तहमा ऐच्छिक विषयका रूपमा पत्रकारिता पढाइने भएको छ। क्याम्पसप्रमुख कुमारवहादुर कार्कीको सुझवुझ, धरान नगरका मेयरको सहयोग गर्ने वचनवद्धता र नेपाल प्रेस इन्स्टिच्युटसँगको वार्ता, पत्राचार र गोष्ठी जस्ता कार्यक्रमपश्चात् त्रि.वि.ले यसका लागि स्वीकृति प्रदान गरिसकेको छ।

उपर्युक्त प्रक्रिया र क्रमवाट सुरु भएको र यस अवस्थामा आइपुगेको धरानको पत्रकारिताको भविष्य उज्वल देखिन्छ। हिजो फोन गर्न दूर सञ्चारको पी.सी.ओ.मा र समाचार सम्प्रेषण गर्न विराटनगर (धरानमा कुरियर सर्विस थिएन) पुग्नु पर्ने पत्रकारहरू आज घरैमा वसेर इमेल, फ्याक्स र इन्टरनेट प्रयोगको सुविधा प्राप्त गरिरहेछन्। धरानमा यस कार्यलाई (पत्रकारिता) अझ समुन्नत बनाउन पत्रकारितामा समर्पित पेसेवर पत्रकारको अझै कमी छ। हालका पत्रकारहरू त साइड विजनेसका रूपमा मात्र यो कार्य गरिरहेछन्।

सन्दर्भ सामग्री

- अधिकारी, ध्रुवहरि, सं.। २०५१। पत्रकारिता (हातेकिताब)। काठमाडौं: नेपाल प्रेस इन्स्टिच्युट।
- दाहाल, हरिप्रसाद र राजेन्द्र शर्मा। २०५६। धरानलाई शैक्षिक केन्द्रका रूपमा विकसित गर्न धरान नगरपालिकाको भूमिका (धरान महोत्सवमा ध.न.पा.द्वारा आयोजित शैक्षिक गोष्ठीमा प्रस्तुत कार्यपत्र)।
- भण्डारी, मोहन। २०५४। जिल्लास्तरीय समाचारपत्रहरूको समस्या र विकासको सम्भावना (कार्यपत्र)।
- हलटेंग, जोन एल.। सन् १९८१। स्पष्ट हेराइ काठमाडौं: मल्ल प्रेस।

